

דבר האירה

הפליה וקנאה

בסוגיית מריבת יוסף עם אחיו, על אף שנראה לכאורה שהאחים לא נהגו כנכון, כאשר רצו להרוג את יוסף, מכרו אותו וגרמו לו סבל רב, מוצאים אנו בדברי חז"ל הבנה מסוימת למניעיהם. כדאיתא במסכת שבת (י, ב):

"לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

מכאן אנו לומדים שתמיד עלינו לנסות להבין את המניעים והסיבות העומדות בבסיס התנהגותו של כל צד, גם כאשר היא נראית קשה ומכאיבה.

חז"ל אף משבחים את האחים על כך שלא החניפו לאחיהם, אלא הביעו את כאבם ורגשותיהם בגלוי. כך מובא ברבנו בחיי (לז, ד):

"ולא יכלו דברו לשלום". זו מידה טובה בהם שהיו מראין השנאה שבליבם ולא היו מחניפין."

רגש ההפליה ויצירת קנאה

ההפליה, ולו הקטנה ביותר, יוצרת תחושת קנאה הרסנית. אדם שנפגע רגשית מפעולה מפלה, עלול לשאת את כאבו לאורך זמן, ובאין טיפול הולם עלולות להיות לכך השלכות קשות לדורות. כך גם במקרה של יוסף ואחיו: ההפליה לטובת יוסף גררה קנאה עזה, שהובילה לסבל ארוך ועמוק של כל עם ישראל.

נזקי הקנאה

קנאה היא רגש הרסני, כמאמר הפסוק **"ורקב עצמות קנאה"** (משלי יד, ל). הקנאה גורמת לאדם לכעוס, לפתח מידות רעות, ולהיות מתוסכל תמידית. ואם אמנם אדם מבוגר מסוגל להתמודד טוב יותר עם רגש כזה, שונה הדבר אצל הילד, שמתקשה מאוד בכך. עלינו ללמד את הילד כיצד להתמודד עם הקנאה כבר בימי ילדותו, באופן שילווה אותו גם בבגרותו.

כיצד להפחית את הקנאה

חלק ניכר מהמניעה וההפחתה של הקנאה תלוי בהורים. כאשר הורים מפלים בן אחד או משווים בין ילדים באופן תדיר, הם יוצרים תחושה שעל הילד להסתכל תדיר על אחיו ולהרגיש שאינו טוב או שווה כשלעצמו. מצב זה מגביר את הקנאה למדמים שילד מתקשה לשאת.

עם זאת, לפעמים מותר להורים להפלות בן כאשר הדבר מוסכם וברור לכולם שזהו בן "מפואר" וייחודי, ושאינו חי בין שאר הבנים. כך מבוואר ב"ישמח משה" על פרשת וישב (דף פה, ב), בשם ה"פה תואר", שאם יש בן מפואר המופרד מהאחים מותר להבליט את מעלתו. אך אם הוא חי ביניהם, אין להפלותו לטובה משום שלום הבית.

למעשה, הפחתת הקנאה יכולה להיעשות בשתי דרכים:

דרך פרטנית:

להעניק לכל ילד תחושת ערך עצמי ייחודית, ללא השוואה לאחרים. כל ילד צריך להרגיש שיש לו מעלות מיוחדות ותפקידים המתאימים לו, כך שכוסו הפנימית מלאה והוא אינו זקוק להביט לשולחנו של האחר. חשוב שההורה ייתן משוב חיובי באופן פרטני ולא מול שאר האחים, כדי למנוע השוואות מיותרות.

דרך כללית:

לטפח בבית אווירה חיובית ולשבח את כולם יחד כאשר הדבר מתאים. אפשר לערוך מבצעים ותחרויות חיוביות, תוך הקפדה לשמור על ייחודו של כל ילד, ולהימנע ממתן תשומת לב מוגזמת לילד מוחצן אחד.

יש להיזהר מאוד מהעדפת ילד אחד (אפילו אם בשבח מוגזם) או קניית חפצים מיוחדים רק לאחד מבלי לספק את צרכיו של האחר. כל אלו עלולים ליצור תחושת הפליה הרסנית.

ונסיים בתפילה שנוכל לחנך באופן שלא יעורר קנאה אלא אהבה ושלוש.

שבת שלום ומבורך

הרב אלחנן רייזמן

הנפש והחיות

נערים צריכים התעוררות תמידית

"וישב יעקב וגו' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה"

בגיל הנעורים ובימי הבחורות קיים באופן טבעי כוח עצום של התעוררות והתחדשות תמידית, שהוא דבר הנצרך להם ביותר, שכן נערים זקוקים להתחדשות והתעוררות כל פעם מחדש. כפי שמבואר ב'שפת אמת' (שנת תרנ"ו):

"והוא נער את בני בלהה, ואמרו חז"ל שהי עושה מעשה נערות וכו'. 'נער' - הוא נקרא על שם שצריך תמיד התעוררות מחדש".

זהו מהותו של הנער - הצורך בהתעוררות מחודשת בכל פעם מחדש.

ואכן, המבוגרים, שדעתם מיושבת יותר, לא מבינים את ההתלהבות המתפרצת של ימי הנעורים, ואת הדרישה התמידית לחידושים וגירויים, לצד חוסר עקביות ורציפות. לדעתם זהו משובת ילדות רגעית, אך למעשה זהו הדרך הנכונה לפי גילם. וכפי שממשיך שם ה'שפת אמת':

"זה החילוק בין 'זקן' שקנה חכמה שהחכמה בקביעות אצלו, ו'נער' צריך תמיד התעוררות".

***

ניצול ימי הנעורים

"הילד איננו ואני אנה אני בא"

ימי הנערות והילדות הם השנים המובחרות בחיי האדם. בשנים אלו ניתן להשיג ולרכוש הרבה, ואולי אפילו יותר משנות הזקנה. לכן, יש לנצל את ימי הילדות והנערות עד תום.

כפי שמבאר ה'בית אברהם':

"ימי הילדות הם הימים והשנים הכי מובחרים בחיי האדם. מה שיכולים להשיג בשעה אחת בימי הילדות, אי אפשר להשיג לעת זקנה בכמה שנים. אבל אם 'הילד איננו', שימי הילדות עברו לריק ולבטלה, 'אנה אני בא' - כי מה שיכולים לתקן בימי הילדות בקל, צריכים אח"כ לסבול הרבה צער ויסורים".

***

התחושה הגופנית משפיעה על הנפש

"וישבו לאכול לחם וישאו עיניהם וגו'"

המוצב הגופני משפיע ישירות על התחושה הנפשית, ולכן חשוב לשמור על חיים תקינים ובריאים, כולל תזונה בריאה, כאשר

האדם רעב, קל לו להגיע לכעס ועצבות, ואילו כאשר הוא שבע, הוא טוב לב ושמח. בספר הקדוש **'אגרה דכלה'** מוסבר עניין אכילתם של שבטי יי-ה בעת מכירת יוסף:

"הנה לזר יחשב לצדיקים עמודי עולם כמוהם, איך יערב להם לאכול בעת אשר הבן יקיר מתמרמר וצועק ובוכה מתוך הבור. וחשבו דילמא הם בכעס מחמת הרעבון, כנודע שהאדם רעב הוא בכעס, וכשמסעד לבו, לבו שמח ומרחם ביותר ואינו מתאכזר כל כך".

לא לבוא הביתה רעב

ואכן מביא שכן קבלנו מהרה"ק מהרמ"מ ז"ל **מ"כ ברימנאב** עצה חשובה בענין זה:

"בבוא האדם מהדרך, יראה שלא לבוא לביתו ברעבון, בכדי שלא יתכעס על אנשי ביתו".

הכעס, רוב הפעמים, אינו בגלל הסיבה הנראית לעין, אלא קשור לרעבון שמביא את האדם לידי כעס. כאשר הוא שבע, הכעס נעלם.

***

איש מצליח

"ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדונו המצרי"

רגשות האדם מושפעות ממוגון גורמים, ולעיתים אדם נקלע למצב מסוים ותגובתו האוטומטית היא עצבות ודכאון, מה שמהווה מניעה עצומה גם בפן הרוחני וגם בפן הגשמי. החכם עיניו בראשו, ומשתדל להיות במצב של שמחה כדי להינצל מן העצבות.

יוסף הצדיק, שהיה שרוי בצער גדול לאחר שנמכר לפוטיפר במצרים, עשה פעולות של שמחה בכדי להרחיק מליבו את העצבות, וכך החזיק את עצמו במצבו.

בספר הקדוש **'מאור ושמש'** מביא יסוד זה וכדבריו:

"ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח... איתא במדרש רבה על ויהי איש מצליח גבר קפוח, פירש במתנות כהונה גבר קפוח - איש מקפין, כלומר, צהל ושמח ולב טוב... ואעפ"י שהיה בגלות בין המצרים ומרוחק מבית אביו, בכל זאת עשה עצות בנפשו להרחיק מליבו כל העצבות והיה בשמחה תמיד כדי שיהיה יכול לעבוד את הש"ת בשמחה ומטוב לב".

משנת האירה

מצפן גישת האירה

דמותו של יוסף - לחינוך ולחיים

דמותו של יוסף הצדיק מלווה אותנו, ומלמדת אותנו על התמודדויות בחיי האדם והן על דרכי חינוך. ובמיוחד ניתן ללמוד מדרכי חינוכו של יעקב אבינו את בנו יוסף, כיצד נבנה הקשר בין הורה וילד, קשר איתן וחזק המעניק לילד בסיס נפשי וכוחות לעמוד בנסיונות החיים.

התמודדות מגיל צעיר

יוסף נולד לאחר שנים ארוכות של ציפייה. יעקב אבינו ציפה שנים רבות שרחל אמנו תזכה לבן, ולאחר תלאות רבות ושנות עמל אצל לבן, נולד סוף סוף יוסף. ילד זה, שנולד אחרי ארבע עשרה שנות ציפייה, נכנס למציאות מורכבת: במשפחה כבר היו ילדים משלוש אמהות נוספות, והוא נאלץ לחפש את מקומו בתא המשפחתי המורכב. יתרה מזאת, כבר בגיל שמונה התייתם מאמו רחל, ועבר לגור בבית בלהה אמו מאמצת. שם התחבר אל בני בלהה שהיו בני השפחות, מה שגרם לשאר האחים לפגוע בו.

ילד זה, שנולד לאחר ציפייה ממושכת והיה בן יחיד לאמו עד גיל שמונה, איבד את אמו מיד לאחר לידת אחיו. זו טראומה לא פשוטה. בעקבות המציאות הקשה, עבר יוסף להתגורר בבית בלהה, ושם החל להופיע כוח ההשפעה שלו: הוא קירב את בני השפחות המבוזים בעיני אחיו. כדברי רש"י (בראשית לז, ב): "והוא נער את בני בלהה - כלומר רגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן".

בנוסף, יוסף דאג למראהו החיצוני וניסה להיראות יפה: **והוא נער - שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה.** (רש"י שם)

גברות, גמישות ויכולת התאמה

יוסף היה בחור מיוחד, חכם ובעל יכולת להתאים את התנהגותו לכל סיטואציה. האברבנאל (על בראשית לז, ג-יא) מצביע על כך שיוסף ידע מתי להיות נמרץ ומהיר כצעיר, ומתי לפעול במתינות כזקן. כך רכש את אהבת אביו. האברבנאל כותב:

"אבל הוא עליו השלום אהב את יוסף מכל בניו, ... שלא היה יוסף בכל המקומות ובכל הזמנים נער מהיר וזריז במעשיו, ... ובהיותו אצל אביו הזקן היה בן זקונים הוא לו, בשובה ונחת ומתינות כמנהג הזקנים. ... והכלל, שלא היה יוסף לבניו עצל ... ולא היה אדומי מהיר המעשים בלתי מיושב, ... אבל היה שלם השכל פועל בבחירה כפי התבונה - פעם המהירות ופעם ההתיישבות, וכן בשאר המידות..."

בניית קשר איתן

הקשר בין יעקב אבינו ליוסף נבנה באמצעות שלושה אמצעים:

א. אהבה - "וישראל אהב את יוסף מכל בניו".

ב. לימוד משותף - רש"י מפרש "בן זקונים הוא לו" (בראשית לז, ג) - "כל מה שלמד משם ועבר מסד לו". הכל יקר מוסיף: **יוסף בן זקונים הוא לו שתמיד הוא פנה לו ליעקב ונכסף לשמוע מפיו מה שלמד משם ועבר ע"כ אהבו.**

ג. תכונות הפסים - אהבת יעקב התבטאה גם בגודל מיוחד תכונת פסים ששיקף את מעמדו הרם של יוסף. המלבי"ם (על בראשית לז, ג) מסביר: **"וישראל אהב את יוסף מכל בניו... ועשה לו תכונת פסים, ... שעמד בבית לפני אביו היה צריך ללבוש בגדי כבוד לכבוד אביו".**

אהבה זו והקשר העמוק בין יעקב ליוסף העניקו ליוסף עוגן פנימי חזק. גם כאשר אחיו מכרו אותו לישמעאלים ובהמשך נמכר לבית פוטיפר במצרים: **"ויוסף הורד מצרימה וקנהו פוטיפר... אשר הורידו שמה"** גם שם הצליחה רוחו המיוחדת של יוסף להופיע: **"ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי"**

כוח האמונה והביטחון

יוסף הצליח לשמור על שמחה ואמונה גם במצרים, מקום עבדות וגלות. הכתב סופר (על בראשית לט, ב) מודגיש: **"מי שהוא בשלימות אמונת אומן כי הכל מהש"ת... ומי שדואג כואב ונאנח ומצטער, חסרון אמונה הוא... ולכן אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה... והיינו ויהי ה' את יוסף... ראה עצמו איש מצליח ושש לבו ותגל נפשו."**

יוסף עמד גם בניסיון אשת פוטיפר, וכאן היה נוכחות של דמות אביו: **"וימאן..... ואין אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלקים"** (בראשית לט, ט-ט). ברגעים אלו נזכר יוסף בדיוקנו של אביו, כדברי רש"י (על בראשית לט, יא): **"לעשות מלאכתו - שנראית לו דמות דיוקנו של אביו"**. האור החיים (על ויקרא יט, ג) מבאר שדיוקן האב מגביר כוח הקדושה בבן, מונע אותו מלהיגרר לחטא, ומשמש כמשיב נפש בשעת משבר.

לסיכום:

מתוך סיפור יוסף ויעקב עולים עקרונות חינוכיים ברורים: אהבה הורית איתנה, גמישות מחשבתית, רגישות חברתית, חינוך לאמונה ולהתמודדות, לימוד משותף. עקרונות אלו יוצרים תשתית רוחנית-נפשית המאפשרת לילד לעמוד בנסיונות, לגדול מתוך עוצמה פנימית, ולהפוך לאדם המשפיע לטובה על סביבתו.

נפש האמונה

"בטח אל ה' בכל לבך" - יסוד הביטחון בה'

הרבינו בחיי, בהקדמה לפרשת וישב בפירושו לפסוק **"בטח אל ה' בכל לבך ואל ביתך אל תשען"** (משלי ג, ה), מבאר את מעלת מידת הביטחון בה'. שלמה המלך מזהיר כאן להישען על הקב"ה בלבד, ולא על כוחו או שכלו של האדם. אם יורה לאדם שכלו לבטוח בעושרו או בגבורתו, עליו לדעת שזוהי אשליה: יש לבטוח רק בהקב"ה.

וכך כותב ז"ל: **"שלמה המלך יזהיר בכתוב הזה על מידת הביטחון, מפני שהוא מעיקרי התורה והמצוות. יאמר שיבטח אדם בהקב"ה בכל לבו ולא יבטח ולא ישען על ביתו, והכוונה בזה שאם יורהו שכלו ותלמדוהו ביתו לבטח בשרו או בכוחו וגבורתו, שלא ישען בזה בכלל, רק שישים כל בטוחו בהקב"ה שהוא משיב חכמים אחר ודעתם ישכל, ואין כל מעשיו ומחשבותיו בלתי אפשריים אם ישור ה' יתעלה..."**

הביטחון מובן אפוא כמצב שבו האדם מפקיד את מבטחו בקב"ה, משום ש"אין כל מעשיו ומחשבותיו כלום בלתי אם יזור ה' יתעלה". מכאן, מסיק רבינו בחיי שאין ראוי לאדם לבטוח בכוחו או בהשתדלותו, אלא בה', כדברי דוד: **"אך לאלוקים דומי נפשי כי ממנו תקוה"**.

שמונת שלבי הביטחון

רבינו בחיי מונה שמונה שלבים בהתפתחות הביטחון באדם. השלב הראשון - ביטחון התינוק בחלב האם: **"ודעו כי בטחוננו של אדם מתחלק על שמונה חלקים. האחד הוא בתחילת תולדתו בוטח על שדי אמו מפני שהחלב מזונו וחיותו, וכענין שכתוב (שם כב, י) מבטחי על שדי אמי"**.

השלב השני - ביטחון הילד באמו כמטפלת בצרכיו הנעמיים:

"והשני הוא שבטוח אחר כך על אמו להאכילו מה שיערב לו ולהטעימו המתוק לחכו, וכענין שאמר דוד ע"ה (שם קלא, ב) אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו", יאמר דוד ע"ה שהיה משה ומדמה נפשו בבטחון ה' יתברך כגמול הבוטח על אמו".

השלב השלישי - ביטחון הילד באביו כעיקר הפרנסה והתמיכה: **"השלישי הוא שבטוח על אביו כי אחר שיגדל ותפקחנה עיניו שכלו מעט יראה כי הוא ואמו תלויים על אביו, ואביו הוא עיקר ויתלה בטוחו באביו"**.

השלב הרביעי - ביטחון בכוחו ומלאכתו של האדם הבוגר:

"הרביעי הוא שיבטח על כוחו כאשר יגדל יותר וילמד אי זו מלאכה שתהיה באשר יוכל להתפרנס אז יסיר בטוחו מאביו וישים בטוחו בכוחו ותחבולותיו".

השלב החמישי - ביטחון בה' במצבים שאין לאדם יכולת ותחבולה: **"החמישי הוא שיבטח בהקב"ה כאשר יגדל יותר ויתחזק שכלו, ומתוך שיראה שאין כוחו ותחבולותיו כלום ויראה חסרון הבריות ופחיתותם וצורכם הגדול לחסדיו יתעלה, אז יסיר בטוחו אשר היה לו בכוחו וישים בטוחו בהקב"ה בענינים שאין בידו כוח ותחבולה להפיק אותם..."**

השלב השישי - ביטחון בה' אף שיש לו לאדם יכולת מסוימת: **"השישי הוא שיבטח בהקב"ה אפילו בדברים שיש לו בהן כוח וקצת תחבולה, כגון מי שאפשר לו להתפרנס בסיבת מלאכה כבדה שהיא מייגעת הבשר ומחזיר בטוחו להקב"ה שפרנסהו בענין שיהיה נקל יותר"**.

השלב השביעי - ביטחון בה' בכל הסיבות, קלות או קשות: **"השביעי הוא שיבטח בהקב"ה בכל הסיבות כולם בין שתהיה הסיבה קשה או קלה"**.

השלב השמיני - ביטחון שלם בה' ללא תלות בשום סיבה: **"השמיני הוא שיבטח בהקב"ה בכל לבו ולא יתלה מחשבתו לסיבה מן הסיבות רק שירצה במה שהוא רצון הקב"ה, כלומר במה שהוא בריא או חולה עשיר או עני חפשי או אסור בבית האסורים... ומי שהוא שלם במידת הביטחון יש עליו לבטוח בהקב"ה בכל לבו שהוא יתעלה בעל הסיבות כולן יזמין אליו הסיבות כפי מה שיצטרך"**.